

**УДК 376 056.36:81 028.31**

**Юлія Шевченко**

Магістр спеціальної (медичної) психології

julia\_shevchenko81@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1861-3433

**Yulia Shevchenko**

Master of Special (Medical) Psychology

Центр реальної інклюзії «Ерудит»

вул. Заболотного, 37, Київ

02000 Україна

«Erudite» Center for Real Inclusion

37, Zabolotny st., Kyiv,

02000, Ukraine

## **ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ У ДІТЕЙ З МЕНТАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

### **FEATURES OF ORGANIZATION OF CORRECTIVE-DEVELOPMENT WORK IN CHILDREN WITH MENTAL DISORDERS**

**Анотація.** У статті розглянуто одне з найважливіших завдань корекційної освіти - підготовка дитини з ментальними порушеннями до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Метою статті є висвітлення особливостей корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ментальними порушеннями, в тому числі й з власного досвіду, необхідність своєчасного раннього виявлення порушень інтелекту та необхідність узгодженої роботи команди супроводу. Суть дослідження розкривається шляхом аналізу, систематизації та узагальнення. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти першочерговим завданням стає розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами, питання адаптації та соціалізації. Розвиток і функціонування психічних процесів у структурі психічної діяльності дітей з ментальними порушеннями обумовлюються глибиною порушень та специфікою їх етіології (органічного чи спадкового характеру). Саме вони, здебільшого, підпадають під найбільший вплив будь-яких порушень, практично обумовлюються їх спектром, але водночас не визначаються ними. Автор зазначає, що цілеспрямоване корекційно-розвиваюче навчання і виховання є визначальним для психічного розвитку дітей з ментальними порушеннями. Дитина з ментальними порушеннями виявляється менш гнучкою у своїй взаємодії із навколишнім світом, більш залежною від впливу соціального середовища; вона буде знати тільки те, чому її навчать, буде такою, якою її виховують. Тому потрібно створити такі умови навчання, підібрати такі методи та засоби, щоб в невимушених обставинах максимально використати збережені можливості дитини. Корекційне навчання та виховання потребує спеціальної організації навчального процесу. Для організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів тощо. Під впливом корекційного навчання психічний розвиток даних дітей зазнає суттєвих позитивних змін, одночасно формуються знання і навички, потреби та інтереси, які закладають основу для посиленої соціально-трудова реабілітації. Перспективами подальшого дослідження у

представленому напрямку є впровадження ретельної діагностики та процесу раннього втручання, що покращить роботу фахівців.

***Ключові слова:** дитина з ментальними порушеннями; корекційно-розвивальна робота з дітьми з порушеннями інтелекту; спеціальна освіта; індивідуальна програма розвитку.*

**Abstract.** The article looks at what, one of the most important tasks of correctional education is to prepare a child with psychophysical disorders for a fulfilling life in today's socio-economic conditions. Purposeful correction-developmental education and upbringing is crucial for the mental development of children with mental disorders. The author reveals the essence of research through analysis, systematization and generalization. A child with a mental disability is less flexible in its interaction with the outside world, more dependent on the influence of the social environment; she will know only what she is taught, will be the way she is taught. Therefore, it is necessary to create such conditions of study, to choose such methods and means in order to make the best use of the preserved possibilities of the child in unforced circumstances. Correctional training and education requires special organization of the educational process. The organization of educational activities takes into account the level of knowledge, the pace of work, the dynamics of fatigue, memory, stability of attention, arbitrariness of mental processes. Children with intellectual disabilities are characterized by organic damage to the cerebral cortex, which results in insufficient formation of all components of the psyche and, above all, impaired cognitive processes. It manifests itself in the development of feelings, perception, memory, imagination, thinking, attention, speech. The diagnosis of this category of children should be approached responsibly and as early as possible. In the presence of a delay in the development of the child it is extremely important to identify its cause and to the maximum to eliminate it itself and the consequences of this as soon as possible (if possible). A child with a mental disability is less flexible in their interaction with the outside world, more dependent on the influence of the social environment; she will know only what she is taught, will be the way she is educated. Therefore, it is necessary to create such conditions of study, to choose such methods and means to make the best use of the saved possibilities of the child in the stage of attenuation of the disorder, and later for carrying out «proper correction» - a gradual, step by step movement in the direction of improvement of the impaired function.

***Key words:** child with mental disorders; correctional and development work with children with intellectual disabilities; special education; individual support program.*

**Актуальність дослідження.** На порозі третього тисячоліття в Україні відбулися позитивні зміни щодо суспільного ставлення до осіб з проблемами в розвитку. Міжнародні тенденції, проголошення Всесвітньої декларації прав людини, Конвенція про права дитини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, державна політика в системі освіти надали кожній дитині гарантовано право на розвиток, виховання і навчання відповідно до своїх можливостей. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти першочерговим завданням стає розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами, питання адаптації та соціалізації. Первинні порушення в розвитку

(наприклад, порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату, центральної нервової системи і т.д.) призводять до «випадання дитини з соціального простору, порушення зв'язку з культурою як джерелом розвитку вищих психічних функцій, специфічно людських здібностей. Через такого роду «випадання» дитини з традиційного засвоєння суспільного досвіду виникають вторинні порушення в розвитку, соціальна некомпетентність. Експериментальні дослідження свідчать про те, що за умови корекційно-розвивального навчання та вчасного психолого-педагогічного супроводу такі діти здатні опанувати комунікативними вміннями, навичками соціальної поведінки і життєдіяльності, що, безумовно, є показником і результатом їх загального психічного розвитку, в тому числі і інтелектуального (Ануфрієв, 2001: 127).

Одне з найважливіших завдань спеціальної освіти - це підготовка дитини з психофізичними порушеннями до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Роль фахівців у розв'язанні цієї проблеми вирішальна. Саме тут закладається основа знань, умінь і практичних навичок, необхідних для подальшого сприйняття навчального матеріалу, формуються моральні риси і якості, уміння дітей самостійно оволодівати знаннями, пробуджується інтерес до навчання, до творчої діяльності. Високі вимоги суспільства до якості навчання обумовлюють необхідність максимального залучення кожен дитину до активної діяльності, переведення її з позиції спостерігача та відтворювача в позицію творчого виконавця діяльності. Лише тоді, коли фахівець максимально активізує роботу з дитиною, він зможе виховати відповідальність, самостійність і досягне бажаних результатів (Васенков, 2009:13).

**Аналіз попередніх досліджень і публікацій.** Даною проблемою в свій час і до нині займаються багато вчених: розробки вітчизняних психологів з проблеми ментальних порушень – Л. С. Виготського, С. Я. Рубінштейна, П. Я. Гальперіна, Р. А. Лурії та ін. Розвиток пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали: В. Лубовський, В. Петрова,

Н. Стадненко, М. Нудельман, Ж. Шиф, В. Єрмаков, С. Сиволапов, А. Співаковська, Р. Овчарова та ін. Практична і соціальна спрямованість навчання та виховання, як ключова позиція концепції освіти дітей з ментальними порушеннями, зумовила пріоритет вирішення завдань їх соціальної адаптації, серед яких важливим компонентом виступає формування соціальних умінь та навичок. Дане питання в своїх працях висвітлювали: І. Бех, В. Бондар, Г. Блеч, І. Бобренко, А. Висоцька, О. Гаврилов, Ю. Галецька, І. Гладченко, І. Дмитрієва, Н. Макаруч, О. Маллер, В. Мачихіна, Г. Мерсіянова, А. Міненко, С. Миронова, С. Мирський, Н. Павлова, Б. Пінський, В. Синьов, М. Супрун, І. Татьянчикова, Л. Тищенко, С. Трикоз, Л. Ханзерук, О. Хохліна, О. Чеботарьова, Д. Шульженко, S. Vochner, F. Campbell, C. Корр та ін.

Сучасні психологи та корекційні педагоги розглядають цю проблему в різних аспектах, зокрема: клінічні особливості дітей, їх врахування батьками у процесі сімейного виховання (А. Г. Москвіна, А. О. Сагдулаєв); психологічні особливості розвитку дітей з ментальними порушеннями, їх врахування у процесі сімейного виховання (С. Д. Забрамна, С. Я. Рубінштейн, В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна та ін.); особливості фізичного, інтелектуального, морального, національного виховання дітей з ментальними порушеннями у сім'ї (Е. М. Мастюкова, А. Г. Москвіна, Н. В. Кузьміна-Сиромятнікова); розвиток мовлення дітей у сім'ї (А. Р. Максакова); адаптаційні та соціальні проблеми, які виникають у дітей з ментальними порушеннями у сім'ї (М. І. Нікітіна, Т. Н. Пенін, П. І. Новіков, Д. Плок, А. М. Щербакова); підготовка дітей з ментальними порушеннями до навчання у школі (В. Б. Данилюк, В. Я. Титаренко); підготовка фахівців до роботи з батьками (С. П. Миронова). Вищеперераховані дослідження є різнобічними і потребують більш глибокого опрацювання та системного аналізу, що вказує на актуальність цієї проблеми.

**Метою статті.** Висвітлення особливостей корекційно–розвиткової роботи з дітьми з ментальними порушеннями, необхідність своєчасного раннього виявлення порушень інтелекту та узгодженої роботи команди супроводу.

**Методи дослідження.** Розкривається шляхом аналізу, систематизації та узагальнення наукового матеріалу. Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду в роботі з психологічного розвитку, навчання та виховання дітей з ментальними порушеннями.

**Результати дослідження.** Аналіз результатів сучасних наукових досліджень дає змогу дійти висновку, що значне порушення інтелектуального, комунікативного сенсомоторного, особистісного розвитку дітей з ментальними порушеннями стає основною причиною їхньої соціальної дезадаптації, дезорієнтації у навколишньому середовищі, залежності від допомоги дорослого. Дослідники підкреслюють важливість раннього періоду дитинства як сензитивного щодо формування у дітей соціальних компетенцій, а також забезпечення ефективної допомоги кожній дитині у розвитку її індивідуальних здібностей та її особистості з урахуванням специфіки формування пізнавальної діяльності.

Тому організація та функціонування корекційно-розвивального простору для дітей означеної категорії набуває особливого значення в контексті соціалізації дітей з ментальними порушеннями, формування їхньої життєвої компетентності. Особливого значення набуває підвищення виховного ресурсу батьків, які є вирішальною складовою процесу ранньої взаємодії з дитиною. Водночас забезпечення і збереження балансу професійного співробітництва усіх учасників навчально-виховного процесу уможливорює успішний перебіг соціальної адаптації дитини з ментальними порушеннями та створює максимально сприятливі умови для її розвитку.

Результати аналізу теоретичного підґрунтя і практичного досвіду дали змогу засвідчити наявність значних труднощів, що супроводжують процес

навчання дітей з ментальними порушеннями, обумовлені як відсутністю відповідного навчально-методичного забезпечення, так і неврахуванням корисного потенціалу дітей (здатністю до наслідування, добре розвиненої механічної, зорової пам'яті). Урахування стану розвитку пізнавальної діяльності дітей сприятиме ефективній реалізації корекційно-абілітаційного процесу у навчальному закладі, розвитку особистості дитини на основі врахування її психофізичних особливостей та пізнавальних можливостей.

Порушення психофізичного розвитку, труднощі, які відчувають діти в повсякденному житті, гіперопіка з боку дорослих – все це знижує мотивацію до оволодіння соціально-адаптаційними навичками. Несформованість мотивації до навчально-пізнавальної, трудової, самообслуговуючої діяльності може стати причиною бездіяльного способу життя, чинником, що гальмує подальше оволодіння трудовими та професійними навичками. Разом з тим, численними науковими дослідженнями доведено, що діти з ментальними порушеннями, зазвичай, здатні до навчально-практичної діяльності за умови адаптації змісту навчального матеріалу відповідно індивідуальним можливостям дітей, ретельної побудови завдань, постійного психолого-педагогічного супроводу в умовах оточуючого корекційно-розвивального середовища, незмінних вимог, які до них висуваються.

Завдяки навчанням шляхом багаторазового показу способу виконання вдається підготувати дітей до праці. У дорослому віці вони здатні до простої практичної роботи під наглядом та керівництвом педагога відповідно до досліджень: Г. Дульнєва, І. Єременко, Н. Морозова, В. Петрова, Б. Пінського, Н. Стадненко, О. Хохліна та ін.

Розвиток і функціонування психічних процесів у структурі психічної діяльності дітей з ментальними порушеннями розвитку обумовлюються глибиною порушень та специфікою їх етіології (органічного чи спадкового характеру). Саме вони, здебільшого, підпадають під найбільший вплив будь-

яких порушень, практично обумовлюються їх спектром, але водночас не визначаються ними. Психічні процеси призводять до порушень психологічного розвитку та, як наслідок, психологічної, соціальної та культурної взаємодії дитини в системі інтерперсональних взаємодій, що і детермінує специфіку становлення її особистості. Функціонування психічних процесів обумовлюється переважно характером травмуючого фактора (порушення) та часовою локалізацією його впливу на них. Порушення органічного функціонування будь-якої етіології призводить до порушення психічних процесів, які досить широко представлені в дослідженнях психіатрів, патопсихологів та клінічних психологів. Водночас порушення функціонального характеру психічної діяльності детермінує нестійкі порушення у функціонуванні психічних процесів, які можуть і не відобразитися на загальному фоні психологічного та соціального функціонування дитини. Дифузний недорозвиток психіки, характерний для дітей з ментальними порушеннями, обумовлений анатомічними поверховими змінами кори великих півкуль головного мозку. У деяких випадках такі порушення можуть поєднуватись з глибшими локальними пошкодженнями кори головного мозку або його нижчих відділів. Ці стійкі незворотні стани органічного типу під впливом корекційно-виховних та лікувально-профілактичних заходів мають зазвичай позитивну динаміку, але ніколи не дають повного відновлення (Виготский, 1993: 304).

Порушення об'єктивності і свідомості знань пов'язані з невмінням дітей виділяти суттєві ознаки об'єкта пізнання, диференціювати і абстрагувати їх від несуттєвого, охоплювати достатньо повно і узагальнювати. Ігнорування дітьми всієї необхідної сукупності суттєвих ознак того, що вивчається, «забрудненість» сформованих знань другорядними, несуттєвими, часто випадковими ознаками, зумовлює неадекватне звуження або розширення обсягу засвоєних уявлень і понять, правил, закономірностей. Все це негативно відображається на застосуванні знань у діяльності. Якщо в навчальному процесі

корекції цього недоліку не надається належна увага, то діти можуть виразно проявляти тенденцію до формального запам'ятовування понять, одержаних у готовому вигляді, а при необхідності користування відповідною узагальненою інформацією виявляють свою неспроможність у її конкретизації (Виготский, 1999: 201).

Цілеспрямоване корекційно-розвиваюче навчання і виховання є визначальним для психічного розвитку дітей з порушеним інтелектом. Під впливом корекційного навчання психічний розвиток дітей зазнає суттєвих позитивних змін, одночасно формуються знання і навички, потреби та інтереси, які закладають основу для посиленої соціально-трудової реабілітації.

З дитиною з ментальними порушеннями розвитку повинні працювати вчитель-дефектолог, логопед, спеціальний психолог, корекційний педагог, реабілітолог, асистент вчителя, який пройшов відповідну фахову підготовку, тобто команда психолого–педагогічного супроводу.

Організовуючи індивідуальне навчання, необхідно:

- детально вивчити анамнез дитини (спілкування з батьками, вивчення медичних довідок);
- ознайомитись із спеціальною медичною та педагогічною (спеціальною) літературою з метою з'ясування впливу різних факторів на процеси навчання і розвитку дитини;
- вивчити особливості розвитку психічних процесів дитини з ментальними порушеннями (стан пам'яті, уваги, мислення, мовлення, працездатності, темп роботи, прояви поведінки, стан емоційно-вольової сфери та інше);
- ознайомитись з сучасними педагогічними підходами і методиками, що застосовуються при навчанні дітей з порушеннями інтелекту (Григоніс, 2007: 95).



Під час організації навчально-виховного процесу для дітей даної нозології слід обов'язково враховувати специфічні особливості їх психофізичного розвитку.

Найважливіше завдання системи спеціальної освіти – це підготовка дитини з особливими потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Інтелектуальні порушення створюють труднощі в досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями дитини та її можливостями. Тому процес навчання і виховання дітей має чітку корекційну спрямованість. Загальні корекційні завдання з огляду на ментальні порушення передбаченні навчальними програмами. Корекційне навчання та виховання потребує спеціальної організації навчального процесу. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів (Ілюшенко, 2007: 60).

До діагностики даної категорії дітей необхідно підходити відповідально і якомога раніше. При наявності затримки в розвитку дитини вкрай важливо найшвидше виявити причину і по максимуму усунути її та наслідки (якщо це можливо). На початку шляху батьки дитини з ментальними порушеннями проходять етап діагностики: лікарі проводять масу обстежень, це УЗД головного мозку, доплерографія, ЕЕГ та інші обстеження в залежності від джерела патології. Іноді картина ускладнюється іншими захворюваннями, наприклад, порушенням слуху або зору, обміну речовин. Звичайно, чим раніше було виявлено у дитини порушення розвитку, тим більше шансів на успішну компенсацію порушення.

Вкрай важливо виявити провідну причину, після чого лікар (найчастіше це невролог) призначає стратегію корекції. Вона може бути різною з точки зору медицини (в залежності від походження порушення), проте всі фахівці сходяться на думці, що провідну роль в корекції грають корекційно-розвиткові

методи. У дошкільний період важливо по максимуму використовувати потенціал дитини, підключити до занять з логопедом і спеціальним психологом та корекційним педагогом для того, щоб дитина максимально для своїх можливостей наблизилась в знаннях і уміннях до настання шкільного віку (Костровській, 200: 37).

Робота з дітьми з ментальними порушеннями починається з консилиуму фахівців. Консилиум – це комплексна первинна консультація кількох профільних фахівців: дефектолога (корекційного педагога), логопеда, спеціального психолога (або нейропсихолога). Склад фахівців може бути різним у залежності від потреб батьків і дитини. Після комплексної консультації фахівці складають корекційний маршрут, дають свої рекомендації і висновки батькам. Часто на таку консультацію приходять батьки до ІРЦ для отримання попередньої інформації і рекомендацій, який корекційний шлях вибрати (вид навчального закладу), розуміння прогнозу розвитку дитини та розробки індивідуальної програми розвитку.

Як правило, ІПР включає заняття для дітей з ментальними порушеннями зі спеціальним психологом, а також з логопедом. Додатково за потребою підключається до роботи корекційний педагог або нейропсихолог. Програма занять включає: розвиток мови (у дітей шкільного віку – також письмо та читання), мислення, загальної та дрібної моторики; елементи ЛФК (включаються в заняття з реабілітологом за потреби); розвиток сприйняття, поліпшення уваги, пам'яті; корекцію особливостей поведінки, емоційно-вольової сфери; поліпшення комунікативних навичок; навчання соціально-побутовим навичкам, вмінню обслуговувати себе в повсякденному житті.

Починаючи працювати з дитиною з ментальними порушеннями необхідно враховувати її індивідуальну структуру порушення (первинне порушення, вторинне порушення, подальші ускладнення) та збережені можливості, тобто вивчити досвід дитини, її спрямованість, поведінку, ставлення дитини до

оточуючого світу, особливості емоційної сфери, характерологічні особливості (Лубовский, 2007:268).

Структура порушення у дітей:

1. Первинне порушення:

- слабкість орієнтувальної діяльності;
- низька пізнавальна активність;
- слабкість замикаючої функції кори головного мозку;
- низька розумова працездатність;
- інертність нервових процесів.

2. Вторинне порушення:

- недорозвиток вищих психічних процесів (уваги, сприймання, пам'яті, уяви, мислення, мовлення).

3. Подальші ускладнення:

- незрілість особистості.

Для дітей з порушенням ментального розвитку характерним є органічні ушкодження кори головного мозку, внаслідок яких спостерігається недостатня сформованість усіх складових психіки і передусім порушення пізнавальних процесів. Виявляється своєрідність у розвитку відчуттів, сприймання, пам'яті, уяви, мислення, уваги, мовлення.

У спеціальній педагогіці сформульовані принципи ранньої корекційної допомоги дітям з ментальними порушеннями (Д. Брікер, Л. С. Виготський. Ю. А. Разенкова, Є. А. Стрєбєлєва, Л. М. Шипіцина та ін.). Зокрема:

- Урахування онтогенетичного розвитку психофізичних функцій. Динаміка розвитку здорової та дитини з ментальними порушеннями підпорядковується єдиним загальним закономірностям. Це означає, що завданням ранньої корекційної роботи має бути формування новоутворень відповідно до сензитивних періодів, проте з урахуванням проблем і можливостей дитини.

- Організація ранньої корекційної допомоги через діяльність. Зміст навчання має відповідати провідній діяльності вікового періоду дитини. Адже саме через діяльність формуються новоутворення, які визначають особистісний розвиток дитини. Окрім того, весь процес корекційного навчання має бути побудований на грі. Для дітей раннього віку гра є самим ефективним способом виховання і навчання. Все, що набуває дитина під час гри, засвоюється міцно, швидко й набагато ефективніше.

- Комплексність у корекційній роботі. Складовими ранньої корекційної роботи є: педагогічна, психологічна, соціальна, лікувальна допомога. Відповідно рання корекційна допомога має здійснюватись комплексно шляхом взаємодії таких фахівців: лікарі, корекційні педагоги (педагоги-дефектологи), психологи, вихователі, соціальні педагоги, соціальні працівники. Робота з дитиною планується та здійснюється цими спеціалістами спільно, узгоджується, регулярно обговорюється.

- Участь у ранній корекційній роботі сім'ї дитини. У системі ранньої допомоги відповідальність лежить на батьках повністю або розподіляється із спеціалістами. Це обумовлено тим, що дитина раннього віку є емоційно пов'язаною й фізично залежною від батьків; переважну більшість часу вона проводить у родині. Тому без залучення сім'ї рання корекційна допомога є недоцільною.

- Психолого-педагогічний супровід родини. Ефективність системи ранньої допомоги забезпечується тоді, коли психолого-педагогічний супровід одержує не лише дитина, а й уся родина (батьки, бабусі й дідусі, сестри, брати). Адже саме них залежить формування позитивного соціального середовища, в якому зростає дитина з вадами інтелекту.

- Індивідуальний підхід. При плануванні змісту, доборі прийомів ранньої корекційної роботи обов'язково враховується клінічний діагноз дитини,

індивідуальні особливості її розвитку, обізнаність родини в питаннях психофізичного розвитку дитини та її готовність до співпраці із спеціалістами.

• Соціальна інтеграція та інклюзія. Діти раннього віку не здатні засвоїти досвід в ізоляції, тому важливим є соціальне середовище; спілкування дитини з батьками, родичами, однолітками; включення її у різні види діяльності і спілкування. Дитина з ментальними порушеннями розвивається й соціалізується успішніше, якщо має змогу спілкуватись і взаємодіяти із звичайними однолітками, сім'єю, суспільством. Реалізація цього принципу сприяє не лише нормальній соціальній адаптації дитини, а й подоланні соціальної ізоляції як дитини, так і її родини в цілому (Миронова, 2014: 44).

Допоміжні засоби, які використовуються для досягнення корекційної мети:

- 1) спрощення структури і зменшення обсягу знань під час пояснення нового матеріалу відповідно до обмежених пізнавальних можливостей дитини;
- 2) уповільнення темпу навчання, що відповідає уповільненості психічних процесів, які відбуваються у дитини;
- 3) багаторазове повторення щойно поданого навчального матеріалу на всіх етапах його вивчення з метою запобігання забуванню, нечіткості сприймання;
- 4) максимальне використання предметної діяльності і досвіду дітей під час формування важких для них узагальнень;
- 5) забезпечення взаємокомпенсації функцій різних аналізаторів у поєднанні з аналітико-синтетичною діяльністю мозку (одночасно використовується слово, дія й наочне сприймання);
- 6) розподіл складних завдань на окремі частини для ґрунтовного вивчення кожної з них окремо з наступним відтворенням початкової структури знань;
- 7) використання різних видів інструкцій, попереднє планування дій;
- 8) спільне виконання частини завдання фахівцем та дитиною у випадку, якщо дитина сама не може його виконати;

9) виправлення та уточнення дії дитини за допомогою запитань, показу, тренувань;

10) постійна реалізація індивідуального підходу (Синьов, 2008: 347).

Дитина з ментальними порушеннями виявляється менш гнучкою у своїй взаємодії із навколишнім світом, більш залежною від впливу соціального середовища; вона буде знати тільки те, чому її навчать, буде такою, якою її виховують. Тому потрібно створити такі умови навчання, підібрати такі методи та засоби, щоб в невимушених обставинах максимально використати збережені можливості дитини на етапі послаблення порушення, а пізніше для проведення «власне корекції» - поступового, крок за кроком руху у напрямку вдосконалення порушеної функції (Яковлева, 2007: 35).

Навчально-виховна і корекційно-розвивальна робота з дітьми з ментальними порушеннями має носити комплексний характер, охоплювати всі лінії їхнього індивідуального розвитку. Основними умовами і факторами, які сприяють просуванню психічного розвитку вказаної категорії дітей, є їхня особиста діяльність і співпраця з дорослими. Навчання має носити практичну спрямованість, оскільки з даного боку доступна дитині діяльність (предметна, ігрова, комунікативна, трудова тощо) виступає джерелом знань про оточуючий світ, з допомогою якого цей світ пізнається і перетворюється, з іншого – різні види діяльності забезпечують можливість використання і закріплення навичок, роблять їх здобутком кожної окремо дитини, її власним досвідом, формують у неї вміння адаптуватись до соціального середовища. При цьому види допомоги, які мають надаватись кожній дитині, носять індивідуальний характер, мають різну спрямованість і повинні тривати протягом всього її життя.

Наше суспільство розвивається, воно стає більш толерантним до людей з особливими потребами. Ми йдемо від стигматизації та заперечення проблеми наявності дітей з особливостями розвитку і рухаємося до прийняття та максимальної соціалізації всіх членів суспільства. Система інклюзивної освіти

в нашій країні передбачає наявність дитячих садів і шкіл з інклюзивною формою навчання, у яких психолого–педагогічним супроводом мають бути охоплені діти різних нозологій (порушення зору, слуху, порушення інтелекту, мовленнєві порушення, комбіновані порушення тощо). Складність ситуації полягає в тому, що в такій системі діти з особливими потребами не завжди отримують повноцінну психолого–педагогічну допомогу з урахуванням їх потреб та можливостей, тому часто діти з ментальними порушеннями опиняються на домашньому навчанні і практично повністю втрачають шанс на повноцінну адаптацію в суспільстві. Адже існує протиставлення нормотипової дитини і дитини з особливостями. І цей стереотип продовжує жити в головах наших співгромадян, оскільки підкріплюється особливостями «старої» системи педагогічного викладання та особливостями ставлення суспільства (діти, батьки, самі педагоги). На щастя, це становище змінюється, поступово наша країна рухається до реалізації ідей інклюзивної освіти в повній мірі, плюси такого підходу очевидні: потенціал дитини задіюється по максимуму, не обмежуючись програмою корекційної школи. Дитина вливається в колектив, а інші діти вчаться прийняттю різних людських проявів. Однак, втілення всіх принципів інклюзивної освіти це кропітка робота: адже особливості у дітей бувають різні і не завжди є об'єктивна можливість підлаштувати освітній процес під 1-2 дітей. Плюс багато що залежить від особистості і бажання батьків, а також їх фінансових можливостей. Наприклад, супровід тьютора коштовний, а асистенти вихователя та педагога не завжди мають необхідну освіту та підготовку, не завжди розуміють, що робити з даною категорією дітей. Також додатково батьки, як правило, наймають репетитора і корекційного педагога для занять вдома, адже загальноосвітня школа не передбачає такого супроводу, але такі витрати не кожен може собі дозволити, тому наразі, часто дитина з ментальними порушеннями залишається ізольованою від світу, навіть в умовах проголошеного інклюзивного навчання (Яковлева, 2007: 39).

Альтернативою для даної категорії дітей є збереження спеціальних навчальних закладів освіти, у яких дитина матиме максимальні можливості для легкої адаптації, програма легше буде засвоюватись, буде спеціальний супровід корекційних педагогів, логопедів, психологів, лікарів. Також у спеціальних закладах передбачена трудова адаптація дитини, заняття та психологічний супровід для дітей з ментальними порушеннями.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Вище зазначене дозволяє зробити висновок, що цілеспрямоване корекційно-розвивальне навчання і виховання є визначальним для психічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Під впливом корекційного навчання психічний розвиток даних дітей зазнає суттєвих позитивних змін, одночасно формуються знання і навички, потреби та інтереси, які закладають основу для посиленої соціально-трудової реабілітації.

Перспективами подальшого дослідження у представленому напрямку є впровадження ретельної діагностики та процесу раннього втручання, що покращить роботу фахівців.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієв, А.Ф. (2001). *Дослідження мислення у дітей*. Київ: Знання.
2. Васенков, Г.В. (2009). Педагогічні аспекти навчання розумово відсталих школярів. *Корекційна педагогіка: теорія та практика*, 2.
3. Виготский, Л.С. (1993). *Педагогическая психология*. Москва: Издательский центр «Академия».
4. Виготский, Л.С. (1999). *Проблема умственной отсталости. Умственно отсталый ребенок*. Москва: Издательский центр «Академия».
5. Григоніс, А.В. (2007). Особливості довільного і мимовільного запам'ятовування навчального матеріалу у молодших школярів із проблемами розвитку. *Психологічна наука і освіта*, 2.
6. Ілюшенко, А.С. (2007). Навчання розумово відсталих дітей. *Корекційна педагогіка: теорія та практика*, 12.
7. Костровській, Г.І. (2008). Клінічна та психолого-педагогічна характеристика розумової відсталості. *Питання психології*, 11.
8. Лубовский, В.И. (2007). *Специальная психология*. Москва: «Академия».
9. Миронова, С.П. (2014). *Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності*. (Підручник). Кам'янець-Подільський.



10. Родюкова, Т.М. (1999). *Програма корекції недоліків розвитку уваги молодших школярів*. Харків.
11. Синьов, В.М. (2008). *Психологія розумово відсталої дитини*. (Підручник). Київ: Знання.
12. Яковлева, С.Д. (2007). Залежність пам'яті та уваги від стану вищих нервових процесів у молодших школярів з розумовою відсталістю. *Дефектологія*, 2. Київ.

## REFERENCES

1. Anufriev, A.F. (2001). *Doslidzhennia myslennia u ditei. [The study of thinking in children]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
2. Vasenkov, H.V. (2009). Pedagogichni aspekty navchannia rozumovo vidstalykh shkoliariv. [Pedagogical aspects of learning of mentally retarded students]. *Korektsiina pedahohika: teoriia ta praktyka*, 2 (in Ukrainian).
3. Vigotskij, L.S. (1993). *Pedagogicheskaja psihologija. [Educational psychology]*. Moskva: Izdatel'skij centr «Akademija» (in Russian).
4. Vigotskij, L.S. (1999). *Problema umstvennoj otstalosti. Umstvenno otstalyj rebenok. [The problem of mental retardation. Mentally retarded child]*. Moskva: Izdatel'skij centr «Akademija» (in Russian).
5. Hryhonis, A.V. (2007). Osoblyvosti dovilnoho i mymovilnoho zapamiatovuvannia navchalnoho materialu u molodshykh shkoliariv iz problemamy rozvytku. [Features of arbitrary and involuntary memorization of educational material in primary schoolchildren with developmental problems]. *Psykhologichna nauka i osvita*, 2 (in Ukrainian).
6. Iliushenko, A.S. (2007). Navchannia rozumovo vidstalykh ditei. [Learning for mentally retarded children]. *Korektsiina pedahohika: teoriia ta praktyka*, 12 (in Ukrainian).
7. Kostrovskii, H.I. (2008). Klinichna ta psykhologo-pedahohichna kharakterystyka rozumovoi vidstalosti. [Clinical and psychological-pedagogical characteristics of mental retardation]. *Pytannia psykhologii*, 11 (in Ukrainian).
8. Lubovskij, V.I. (2007). *Special'naja psihologija. [Special Psychology]*. Moskva: «Akademija» (in Russian).
9. Myronova, S.P. (2014). *Metodyka korektsiinoi roboty pry porushenniakh piznavalnoi diialnosti. [Methods of corrective work for cognitive impairment]*. (Pidruchnyk). Kamianets-Podilskyi (in Ukrainian).
10. Rodiukova, T.M. (1999). *Prohrama korektsii nedolikiv rozvytku uvahy molodshykh shkoliariv. [The program of correction of deficiencies of development of attention of younger students]*. Kharkiv (in Ukrainian).
11. Synov, V.M. (2008). *Psykhologhiia rozumovo vidstaloj dytyny. [Psychology of a mentally retarded child]*. (Pidruchnyk). Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
12. Iakovlieva, S.D. (2007). Zalezhnist pam'iaty ta uvahy vid stanu vyshchykh nervovykh protsesiv u molodshykh shkoliariv z rozumovoiu vidstalistiou. [Dependence of memory and attention on the state of higher nervous processes in younger students with mental retardation]. *Defektolohiia*, 2. Kyiv (in Ukrainian).

*Матеріал надійшов до редакції 14.01.2020 р.*